

Marika Ziemba, Krzysztof Świeszczak

Modele działań przedsiębiorczych a druga szansa na prowadzenie działalności gospodarczej

Ekonomiczne Problemy Usług nr 97, 521-532

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marika Ziemba

Krzysztof Świeszczak

Uniwersytet Łódzki

MODELE DZIAŁAŃ PRZEDSIĘBIORCZYCH A DRUGA SZANSA NA PROWADZENIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Wprowadzenie

W ostatnich ponad dwóch dekadach w Polsce można było zaobserwować intensyfikację działań wielu osób fizycznych w celu utworzenia przedsiębiorstw. Efektem były zarówno sukcesy, związane z dynamicznym rozwojem podmiotów gospodarczych, jak i porażki, czego przejawem było zamykanie działalności gospodarczej, a w skrajnej postaci upadłość organizacji. Wspólną płaszczyzną obu sytuacji było zdobyte doświadczenie – nawet w przypadku niepowodzenia przedsiębiorcy mieli okazję poznać mechanizmy rynkowe, skonfrontować swoją wiedzę teoretyczną z realiami i nabyć nowe umiejętności.

Zalety prowadzenia własnej działalności gospodarczej mają duży wpływ nie tylko na kolejne przedsiębiorstwa, ale również na poszczególne regiony i gospodarkę całego państwa. Właśnie w kontekście rozwoju gospodarczego szczególnie ważne jest, aby przedsiębiorczość była definiowana z perspektywy procesów oznaczających tworzenie przedsiębiorstw, w tym również kolejnych. Z punktu widzenia korzyści, jakie mogą uzyskać wszystkie jednostki i podmioty na rynku, należy zwrócić szczególną uwagę na potencjał, jakim dysponują osoby, których pierwsze próby prowadzenia działalności gospodarczej zakończyły się porażką. Ich doświadczenie z punktu widzenia nowo tworzonego przedsiębiorstwa może się okazać bezcenne dla regionu i całej gospodarki.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na doświadczenia przedsiębiorców, których pierwsze próby prowadzenia działalności gospodarczej zakończyły się porażką, w kontekście modeli działań przedsiębiorczych.

1. Modele działań przedsiębiorczych

Formowanie postaw przedsiębiorczych zależy od wielu czynników, do których można zaliczyć między innymi tło historyczne, sytuację ekonomiczną oraz polityczną, obowiązujące normy, a także stosunek obywateli do prowadzenia działalności gospodarczej¹. W związku z tym modele działań mogą się zmieniać na przykład w zależności od zmieniających się warunków, dynamiki tych zmian oraz ich kierunku, a także panującej koniunktury lub dekonunktury na rynku.

Obserwując rozwój przedsiębiorczości w ciągu wielu lat, ekonomiści wyróżnili następujące wzorce działań przedsiębiorczych²:

- żywiolowy,
- etyczny,
- systemowy,
- ewolucyjny.

W praktyce poszczególne wzorce występują w dwojaki sposób. Z jednej strony mogą być jedynymi, dominującymi modelami w danej gospodarce, z drugiej zaś możliwe są połączenia przedstawionych schematów zachowań przedsiębiorczych³.

1.1. Przedsiębiorczość żywiolowa

Przedsiębiorczość żywiolowa charakteryzuje się wysokim poziomem ryzyka, co jest skorelowane z koncentracją działań wokół powodzenia przedsięwzięcia, kapitału, maksymalizacji wyniku finansowego przez konkretne jednostki lub nieliczne grupy, bez względu na aktualnie posiadane zasoby⁴. Zgodnie z teorią

¹ J. Moczydłowska, I. Pacewicz, *Przedsiębiorczość*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2007, s. 28.

² L.H. Haber, *Zachowania przedsiębiorcze – próba typologii*, „Przegląd Organizacji” 1996, nr 5, s. 15–18.

³ M. Łuczak, *Przedsiębiorczość w zarządzaniu firmą*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa 2003, s. 46.

⁴ S. Kwiatkowski, *Perspektywy przedsiębiorczości w XXI wieku*, w: *Przedsiębiorczość i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w XXI wieku*, red. B. Piasecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002, s. 255.

procesów żywiołowych zachowania przedsiębiorcze można określić mianem niezależnych lub spontanicznych, na które możliwość wpływania jest ograniczona⁵. W związku z tym większość działań najczęściej sprowadza się do redukcji negatywnych skutków tych przedsięwzięć.

Przedsiębiorczość żywiołowa może mieć następujące formy⁶:

- pozytywną,
- neutralną,
- negatywną.

Pierwsza z nich jest definiowana jako socjocentryczna, czyli dokonująca transformacji wcześniej obowiązujących aktów prawnych z perspektywy nowego ładu ekonomicznego kraju. Jej charakterystyczną cechą jest poszanowanie demokracji.

Przedsiębiorczość żywiołowa o charakterze neutralnym bardzo często jest utożsamiana z działaniem na pograniczu prawa, interpretowaniem jego przepisów w taki sposób, aby ewentualne luki prawne można było wykorzystać na swoją korzyść⁷.

W negatywnej formie podkreśla się egocentryczne nastawienie, skoncentrowane na indywidualnych korzyściach bez przestrzegania obowiązujących przepisów prawa⁸.

1.2. Przedsiębiorczość etyczna

Przedsiębiorczość etyczna wynika z przestrzeganych przez przedsiębiorców przekonań, przeświadczeń, wzorców, reguł obowiązujących w społeczeństwie, systemów religijnych⁹, filozoficznych i kulturowych w życiu codziennym i działalności gospodarczej¹⁰. Wartości te niejednokrotnie decydują o sposobie funkcjonowania podmiotu gospodarczego na rynku, lecz z reguły nie są one determinowane przez akty prawne i przepisy. O działaniach jednostek decydują ich wewnętrzne

⁵ L.H. Haber, *Wzory przedsiębiorczości w świadomości przyszłych menedżerów*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 1–2, s. 71.

⁶ M. Łuczak, dz.cyt., s. 47.

⁷ D. Skrzypiński, *Organizacje pracodawców i przedsiębiorców w procesie kształtowania się stosunków przemysłowych w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 112.

⁸ Z. Bauman, *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2, s. 7–31.

⁹ D.D. Clercq, M. Dakhli, *Personal Strain and Ethical Standards of the Self-Employed*, „Journal of Business Venturing” 2009, No. 24, s. 478.

¹⁰ W. Czemieli-Grzybowska, *Ewaluacja pojęcia przedsiębiorczość*, w: *Zarządzanie przedsiębiorstwem społecznym – raport z badań*, red. W. Czemieli-Grzybowska, Regionalny Instytut Społeczno-Ekonomiczny w Białymstoku, Białystok 2010, s. 110.

poglądy oraz prezentowane wartości, których konsekwencją jest podejście do działalności gospodarczej, przejawiające się w ponoszeniu pełnej odpowiedzialności za podejmowane decyzje i bieżące działania¹¹. Do norm obowiązujących w tym wzorcu zachowań przedsiębiorczych zalicza się między innymi¹² ideał pracy oparty na religijności jednostek¹³, oszczędność wynikającą z moralności przedsiębiorców oraz bogacenie się dzięki sumiennej i sprawiedliwej pracy.

1.3. Przedsiębiorczość systemowa

W praktyce przedsiębiorczość systemowa jest typowa dla gospodarki rynkowej¹⁴. Wiąże się to z pełnieniem przez państwo funkcji promotora przedsiębiorczości, który propaguje postawy przedsiębiorcze w społeczeństwie oraz stwarza korzystne warunki do rozpoczynania własnej działalności gospodarczej¹⁵. Taka polityka poszczególnych gospodarek sprawia, że coraz większa część społeczeństwa angażuje się w tworzenie własnych przedsiębiorstw i tym samym kreuje nowe postawy wśród obywateli. Obejmują one nacisk między innymi na pomysłowość i innowacyjność, których opis znajduje się w biznesplanach, niezbędnych do otrzymania wsparcia na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Nie można zapomnieć, że zachowania przedsiębiorcze i bieżące działania przedsiębiorców są ciągle monitorowane, dzięki czemu redukuje się ryzyko związane chociażby z niewłaściwym wykorzystaniem otrzymanych środków¹⁶.

1.4. Przedsiębiorczość ewolucyjna

Przedsiębiorczość ewolucyjna jest oparta na założeniu, że każdy pracownik najemny może prowadzić działalność gospodarczą. Warunkiem podjęcia takiej

¹¹ D. Payne, B. Joyner, *Successful U.S. Entrepreneurs: Identifying Ethical Decision-Making and Social Responsibility Behaviors*, „Journal of Business Ethics” 2006, No. 65 (3), s. 203–217.

¹² J. Moczydłowska, I. Pacewicz, dz.cyt., s. 26.

¹³ D.S. Landes, *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są bogaci, a inni tak ubodzy*, Muza, Warszawa 2000, s. 196–215.

¹⁴ W. Gierańczyk, *Rozwój społeczeństwa informacyjnego a przedsiębiorczość w krajach transformujących się*, w: *Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” nr 5, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa–Kraków 2009, s. 21.

¹⁵ M. Kawa, *Grupy producentów rolnych jako forma przedsiębiorczości zespołowej*, w: *Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty*, red. S. Makarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007, s. 283.

¹⁶ F. Kapusta, *Przedsiębiorczość. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Forum Naukowe, Poznań–Wrocław 2006, s. 33.

decyzji jest permanentne doskonalenie i doksztalcanie jednostki w celu stałego podnoszenia swoich umiejętności, kwalifikacji i poziomu wiedzy¹⁷. Taka ścieżka kariery zawodowej jest dość częsta w praktyce – osoba rozpoczyna karierę jako pracownik, rozwija się, awansuje, aż sama uznaje, że jest w stanie rozpocząć własną działalność, tym samym stając się przedsiębiorcą¹⁸. Fakt ten jest zdeteminowany między innymi coraz większą aprobatą społeczeństwa dla takich działań, natomiast osoby, którym udaje się osiągnąć sukces zawodowy, stają się dla innych wzorem do naśladowania¹⁹. Trzeba jednak pamiętać, że taką ścieżkę kariery powinny wybierać przede wszystkim osoby mające określone cechy²⁰: konsekwencję w dążeniu do celu, cierpliwość, profesjonalne podejście do wykonywanych obowiązków itd.

2. Przyczyny i postrzeganie upadłości przedsiębiorstw

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele klasyfikacji przyczyn i determinant upadłości przedsiębiorstw, lecz badacze najczęściej skupiają się na sytuacji i problemach w funkcjonujących organizacjach oraz ich otoczeniu. Perspektywa ta determinuje podział przyczyn upadłości podmiotów gospodarczych na wewnętrzne i zewnętrzne, co przedstawiono w tabeli 1. Zestawiono w niej najczęstsze przyczyny upadłości podmiotów gospodarczych w krajach rozwiniętych (Niemcy, Wielka Brytania, Kanada, Stany Zjednoczone). Przyczyną leżącą po stronie przedsiębiorstwa jest na ogół brak kapitału, który uniemożliwia podejmowanie nowych inwestycji, wprowadzanie innowacji, ulepszanie produktów i usług. Istotną barierą jest również złe zarządzanie organizacją wynikające z braku kwalifikacji kadry menedżerskiej. Zewnętrzne przyczyny upadłości wynikają z sytuacji ogólnogospodarczej, a ich wpływ na pojedynczy podmiot zależy od jego sytuacji

¹⁷ B. Kozuch, *Pojęcie i istota przedsiębiorczości*, w: *Praktyczne problemy przedsiębiorczości*, red. H. Wnorowski, A. Letkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 12–14.

¹⁸ *Podstawy nauki o organizacji: przedsiębiorstwo jako organizacja gospodarcza*, red. S. Marek, M. Bałasiewicz, PWE, Warszawa 2008, s. 33.

¹⁹ M.L. Kourilsky, W.B. Walstad, A. Thomas, *The Entrepreneur in Youth: an Untapped Resource for Economic Growth, Social Entrepreneurship, and Education*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2007, s. 21.

²⁰ K. Krzyżanowska, *Przedsiębiorczość zespołowa rolników i jej uwarunkowania*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003, s. 38.

finansowej i stabilności ekonomicznej – im są one gorsze, w tym większym stopniu czynniki egzogeniczne mogą przyczynić się do upadłości²¹.

Tabela 1

Typowe przyczyny upadłości przedsiębiorstw
uszeregowane od najbardziej do najmniej istotnych

Wewnętrzne	Zewnętrzne
1. Brak kapitału	1. Wysokie stopy procentowe
2. Brak kwalifikacji i umiejętności zarządzania u kadry menedżerskiej	2. Wzrost konkurencji
3. Utrata rynku	3. Problemy rodzinne
4. Zła kondycja ekonomiczna firmy	4. Recesja
5. Brak płynności	5. Upadłość innych przedsiębiorstw
6. Nadmierne zadłużenie	6. Sezonowość sprzedaży
7. Brak planów finansowych	7. Pogłoski o krytycznej sytuacji firmy
8. Brak badań rynku	8. Sprawy sądowe
9. Złe zarządzanie kapitałem pracującym	
10. Wzrost należności nieściągalnych	
11. Zaniedbania w prowadzeniu wymaganej księgowości	
12. Spekulacja	
13. Zła lokalizacja przedsiębiorstwa	

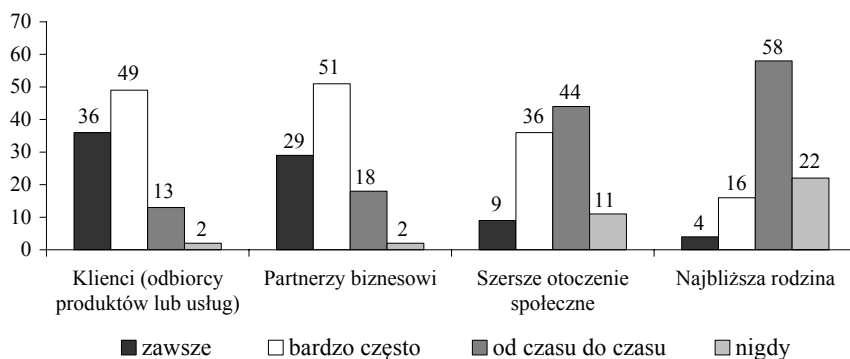
Źródło: B. Prusak, dz.cyt., s. 79–99.

Występujące na całym świecie różnice kulturowe determinują różnorodne podejścia do upadłości przedsiębiorstw. W Stanach Zjednoczonych zlikwidowanie podmiotu gospodarczego, a tym samym doświadczenie niepowodzenia biznesowego, jest bardzo często traktowane jako element rozwoju osobowości przedsiębiorcy. Zwykle nie podchodzi się do tego jak do porażki – częściej jest ono swoistą inspiracją, dodatkową motywacją do podjęcia kolejnych działań w tym zakresie. Podobna jest reakcja społeczna innych jednostek i podmiotów – w ich ocenie przedsiębiorca, który w Stanach Zjednoczonych poniósł porażkę (zlikwidował przedsiębiorstwo), jest bardziej wiarygodny niż ten, który nie ma

²¹ B. Prusak, *Uwarunkowania upadłości przedsiębiorstw*, w: *Gospodarka Polski w okresie transformacji*, red. F. Bławat, Politechnika Gdańska, Wydział Zarządzania i Ekonomii, Gdańsk 2001, s. 79–99.

takich doświadczeń. Jest to wyjątkowe podejście, charakterystyczne dla kultury indywidualistycznej.

Warto również przyjrzeć się reakcjom społecznym na upadłość podmiotów gospodarczych w Europie. Są one odmienne od amerykańskich, ponieważ zlikwidowanie przedsiębiorstwa jest uznawane za porażkę, która niejednokrotnie dyskwalifikuje przedsiębiorcę, nie dając mu drugiej szansy na prowadzenie działalności gospodarczej. W opinii wielu jednostek i organizacji w Europie upadłość podmiotu gospodarczego jest związana z brakiem odpowiednich umiejętności lub wręcz z niezaradnością jego właściciela²². Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych wśród polskich ekspertów metodą Delphi, co przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Odpowiedzi przedsiębiorców na pytanie: jak często upadający przedsiębiorcy spotykają się z niechętnymi reakcjami ze strony różnych grup interesariuszy? (%)

Źródło: *II szansa dla przedsiębiorców. Raport z badań*, PARP, Warszawa 2011, s. 87.

Polscy przedsiębiorcy, którzy doświadczyli niepowodzenia w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej, najczęściej spotykają się z niechęcią zarówno klientów, jak i partnerów biznesowych. Mniej krytycznie podchodzi do nich szersze otoczenie społeczne oraz rodzina, która porażkę bliskiej osoby niejednokrotnie traktuje jako swoją²³.

²² I. Verheul, S. Wennekers, D.B. Audretsch, A.R. Thurik, *An Eclectic Theory of Entrepreneurship: Policies, Institutions and Culture*, Research Report H0012, EIM, Zoetermeer 2001, s. 49.

²³ *II szansa...*, s. 87.

Z perspektywy przedsiębiorcy, którego pierwsze (lub kolejne) przedsiębiorstwo upada, ważny jest sposób reakcji na to wydarzenie. Przyjmując postawę „amerykańską”, przedsiębiorca zwiększa swoje szanse na rynku – uczy się na własnych błędach i tym samym zwiększa prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu w przyszłości. W Europie natomiast ponowne utworzenie przedsiębiorstwa napotyka wiele barier, związanych między innymi z niechęcią instytucji zasilających podmioty w kapitał czy kontrahentów, którzy obawiają się znacznie wyższego ryzyka wynikającego z relacji z partnerem biznesowym, który w przeszłości poniósł porażkę²⁴.

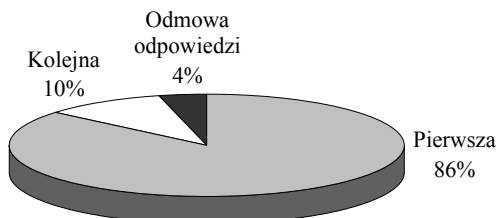
3. Tworzenie kolejnego przedsiębiorstwa w kontekście modeli działań przedsiębiorczych

Biorąc pod uwagę doświadczenie polskich przedsiębiorców po okresie transformacji oraz ich różne cechy osobowościowe, jest naturalne, że o podjęciu decyzji dotyczącej prowadzenia działalności gospodarczej zadecydowały różne motywy. Jest to szczególnie istotne w kontekście przedstawionych modeli działań przedsiębiorczych, a zwłaszcza przedsiębiorczości ewolucyjnej, która może być fundamentem podjętych przedsięwzięć. Z punktu widzenia funkcjonowania gospodarki rynkowej taki model działań przedsiębiorczych jest swoistą konsekwencją „oczyszczania się” rynku. Określenie to oznacza całokształt procesów mających na celu weryfikację zdolności poszczególnych podmiotów gospodarczych do odnoszenia sukcesów i tym samym egzystowania na rynku. W tym ujęciu model ewolucyjny odegrał istotną rolę w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych w Polsce w związku z transformacją gospodarki. Niejednokrotnie traumatyczne dla wielu przedsiębiorców było zestawienie ich wyobrażeń na przykład o umiejętnościach lub indywidualnych cechach osobowościowych z rzeczywistością. Z perspektywy gospodarki wolnorynkowej model przedsiębiorczości ewolucyjnej jest szczególnie istotny w długim okresie, pozwala bowiem wyeliminować wcześniejsze błędy, a także korzystanie z doświadczeń zarówno własnych, jak i innych przedsiębiorców.

Ewolucyjny model działań przedsiębiorczych odnosi się, co prawda, do osób fizycznych, które wcześniej wykonywały pracę najemną, lecz dla części przedsiębiorców podział doświadczeń na wynikające z wcześniejszego zatrud-

²⁴ A. Landier, *Entrepreneurship and the Stigma of Failure*, Working Paper Presented at New York University, New York 2005, s. 2.

nienia i poprzedniej działalności gospodarczej może się zacierać. Ważne są zatem wyniki badań ilościowych MŚP, które przedstawiono na rysunku 2.

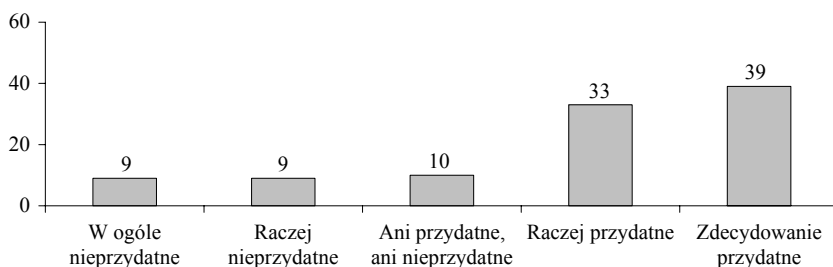

Rysunek 2. Odpowiedzi przedsiębiorców na pytanie: czy obecnie prowadzona działalność gospodarcza jest Pana(i) pierwszą działalnością, czy kolejną?

Źródło: *II szansa...*, s. 98.

Jak można zauważyć, osoby fizyczne, które prowadzą kolejną działalność gospodarczą, stanowią w Polsce co najmniej 10% wszystkich przedsiębiorców. Odsetek ten może być większy, ponieważ 4% respondentów nie udzieliło odpowiedzi, co może sugerować, że przynajmniej część z nich nie chce się przyznać do poniesienia porażki (upadłości ich przedsiębiorstwa)²⁵.

Równie istotna jest ocena zdobytego doświadczenia w prowadzeniu działalności gospodarczej, które zakończyło się porażką. Opinie badanej grupy na ten temat przedstawiono na rysunku 3.

Rysunek 3. Odpowiedzi przedsiębiorców na pytanie: jak ocenia Pan(i) doświadczenie wyniesione z prowadzenia poprzednich firm w zarządzaniu obecnym biznesem? (%)

Źródło: *II szansa...*, s. 104.

²⁵ *II szansa...*, s. 98.

Prawie trzy czwarte respondentów (72%) uznało za przydatne doświadczenie zdobyte przy okazji poprzednich prób prowadzenia działalności gospodarczej. Oznacza to, że mimo iż dla większości przedsiębiorców upadłość przedsiębiorstwa jest często osobistą porażką, potrafią oni dostrzec pozytywne aspekty tego zdarzenia, traktując je jako element procesu edukacji²⁶.

Zakończenie

Z punktu widzenia przedsiębiorczości, postrzeganej jako całokształt procesów sprowadzających się do tworzenia przedsiębiorstw, przedstawione modele działań przedsiębiorczych odegrały istotną rolę w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych w Polsce. Historycznie najważniejszy wydaje się wzorzec przedsiębiorczości żywiołowej – po okresie transformacji prowadzenie działalności gospodarczej stało się alternatywą dla pracy najemnej oraz jednym ze sposobów rozwoju jednostek.

W kontekście przemian, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku, należy również zwrócić uwagę na model przedsiębiorczości systemowej. Kształtowanie postaw przedsiębiorczych stało się efektem działań podejmowanych przez państwo zarówno na poziomie administracji centralnej, jak i jednostek samorządu terytorialnego. W ostatnich latach do najpopularniejszych form pobudzania postaw przedsiębiorczych należały dotacje z Funduszu Pracy oraz środki unijne dostępne między innymi w ramach programów operacyjnych lub regionalnych programów operacyjnych. Ich zaletą jest to, że ze względu na brak kosztu lub niski koszt pozyskania tej formy finansowania możliwe jest wyeliminowanie głównej wewnętrznej przyczyny upadłości przedsiębiorstw (brak kapitału).

Spośród wymienionych wzorców działań przedsiębiorczych najbardziej niszowy wydaje się model przedsiębiorczości etycznej, który ze względu na swą specyfikę ma ograniczone możliwości promowania tworzenia przedsiębiorstw.

Istotą zdobywania doświadczeń i umiejętności jest możliwość ich późniejszego zastosowania. W tym kontekście nie można zapominać również o ostatnim zaprezentowanym wzorcu, mianowicie o modelu przedsiębiorczości ewolucyjnej. Jego największa zaleta wynika z faktu, że nie jest on uzależniony od wyżej przedstawionych, dzięki czemu stwarza większe możliwości kreowania postaw przedsiębiorczych. Główną rolę odgrywa tu zdobyte doświadczenie, sprawiające,

²⁶ Tamże, s. 104.

że zarówno z punktu widzenia podmiotów gospodarczych, rozwoju regionalnego, jak i gospodarki kraju przedsiębiorcy, których pierwsze podejście do prowadzenia działalności gospodarczej zakończyło się porażką, stanowią ogromny potencjał, którego nie można lekceważyć. Innymi słowy, osoby te zasługują na drugą (a w zasadzie każdą kolejną) szansę, aczkolwiek warto, by ich następne przedsięwzięcie było wspierane przez odpowiednie instytucje.

Literatura

- Bauman Z., *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2.
- Clercq D.D., Dakhli M., *Personal Strain and Ethical Standards of the Self-Employed*, „Journal of Business Venturing” 2009, No. 24.
- Czemiel-Grzybowska W., *Ewaluacja pojęcia przedsiębiorczość*, w: *Zarządzanie przedsiębiorstwem społecznym – raport z badań*, red. W. Czemieli-Grzybowska, Regionalny Instytut Społeczno-Ekonomiczny w Białymstoku, Białystok 2010.
- II szansa dla przedsiębiorców. Raport z badań*, PARP, Warszawa 2011.
- Gierańczyk W., *Rozwój społeczeństwa informacyjnego a przedsiębiorczość w krajach transformujących się*, w: *Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” nr 5, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa–Kraków 2009.
- Haber L.H., *Wzory przedsiębiorczości w świadomości przyszłych menedżerów*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 1–2.
- Haber L.H., *Zachowania przedsiębiorcze – próba typologii*, „Przegląd Organizacji” 1996, nr 5.
- Kapusta F., *Przedsiębiorczość. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Forum Naukowe, Poznań–Wrocław 2006.
- Kawa M., *Grupy producentów rolnych jako forma przedsiębiorczości zespołowej*, w: *Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty*, red. S. Makarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007.
- Kourilsky M.L., Walstad W.B., Thomas A., *The Entrepreneur in Youth: an Untapped Resource for Economic Growth, Social Entrepreneurship, and Education*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2007.
- Kożuch B., *Pojęcie i istota przedsiębiorczości*, w: *Praktyczne problemy przedsiębiorczości*, red. H. Wnorowski, A. Letkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001.
- Krzyżanowska K., *Przedsiębiorczość zespołowa rolników i jej uwarunkowania*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003.

- Kwiatkowski S., *Perspektywy przedsiębiorczości w XXI wieku*, w: *Przedsiębiorczość i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w XXI wieku*, red. B. Piasecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
- Landes D.S., *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są bogaci, a inni tak ubodzy*, Muza, Warszawa 2000.
- Landier A., *Entrepreneurship and the stigma of failure*, Working Paper presented at New York University, New York 2005.
- Łuczak M., *Przedsiębiorczość w zarządzaniu firmą*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa 2003.
- Moczydłowska J., Pacewicz I., *Przedsiębiorczość*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2007.
- Payne D., Joyner B., *Successful U.S. Entrepreneurs: Identifying Ethical Decision-Making and Social Responsibility Behaviors*, „Journal of Business Ethics” 2006, nr 65 (3).
- Podstawy nauki o organizacji: przedsiębiorstwo jako organizacja gospodarcza*, red. S. Marek, M. Bałasiewicz, PWE, Warszawa 2008.
- Prusak B., *Uwarunkowania upadłości przedsiębiorstw*, w: *Gospodarka Polski w okresie transformacji*, red. F. Bławat, Politechnika Gdańska, Wydział Zarządzania i Ekonomii, Gdańsk 2001.
- Skrzypiński D., *Organizacje pracodawców i przedsiębiorców w procesie kształtowania się stosunków przemysłowych w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Verheul I., Wennekers S., Audretsch D.B., Thurik A.R., *An Eclectic Theory of Entrepreneurship: Policies, Institutions and Culture*, Research Report H0012, EIM, Zoetermeer 2001.

MODELS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES AND A SECOND CHANCE TO DO A BUSINESS

Summary

In the context of models of entrepreneurial activities very important are experiences of entrepreneurs, whose first approach to the business ended in failure. It allows to believe that the entrepreneurial attitudes based on learning from their mistakes may increase the likelihood of success in the future. The purpose of the publication is to highlight the importance of the experience of entrepreneurs, whose first approach to the business ended in failure, in the context of models of entrepreneurial activities.